

передбачена тільки письмова форма апеляції. Усна форма, тобто занесення апеляції до протоколу уповноваженою особою, а тим більше усна заява апелянта після винесення вироку суду, на жаль, не передбачена КПК України, що суттєво обмежує апеляційні можливості учасників судового розгляду. Впровадження усної форми апеляції забезпечило б реальний доступ особи до правосуддя в апеляційному провадженні. А саме для засудженого, виправданого, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та інших осіб, інтересів яких стосується судове рішення. Оскільки дуже часто самостійно скласти письмово апеляцію такі особи не можуть. Це може бути пов'язане з фізичними вадами цих осіб, а також з їхнім психологічним станом. А можливість подання усної заяви оскаржуваною стороною забезпечило б економію коштів на проведення судових засідань, економію часу і звісно скорочувався б термін перебування особи під вартою, бо провадження у справі у зв'язку з поданням апеляції і касації інколи може тривати роками.

Тому саме при розробленні проекту нового КПК України у питанні порядку і форм апеляційного оскарження потрібно передбачити й інші форми апеляції. Оскільки підґрунтям демократичної держави є її гуманне законодавство і правосуддя, яке повинно бути спрямоване на створення реальних можливостей для реалізації учасниками процесу права на захист.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального Кодексу України/ В. М. Тертишник. - К. : А.С.К., 2007. –1054 с.
2. О.Ю. Костюченко, Форма та зміст апеляції у кримінальному судочинстві України. // Судова апеляція № 4-. 2006.- С. 4.

Науковий керівник - Гаврилишин А.П., кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарсько-правових дисциплін юридичного факультету НУДПСУ

САМООБМОВА, ЯК ПІДСТАВА, ЩО ПОЗБАВЛЯЄ ОСОБУ ПРАВА НА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ НЕЗАКОННИМИ ДІЯМИ ОРГАНІВ ПОПЕРЕДНЬОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, ПРОКУРАТУРИ, СУДУ

*Горєлова Вероніка Юрївна,
аспірант юридичного факультету
Університет економіки та права «КРОК»*

Відповідно до ч.4 ст.1176 Цивільного Кодексу України, особа не має права на відшкодування шкоди, якщо у процесі дізнання, попереднього слідства або судового розгляду шляхом самообмови перешкоджала з'ясуванню істини і цим сприяла незаконному засудженню, незаконному притягненню до кримінальної відповідальності, незаконному застосуванню як запобіжного заходу тримання під вартою або підписки про невиїзд, незаконному затриманню, незаконному накладанню адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт. Із цього випливає, що законодавством визначено самообмову підставою, що виключає право особи на відшкодування шкоди, завданої незаконними діями правоохоронних органів. Але як показує практика, це питання залишається досить складним.

Наявність в діях особи сомообмови повинно встановлюватись органами дізнання, попереднього слідства, прокуратури та суду. Практично це відображається в постанові про закриття кримінальної справи органом попереднього розслідування,

---

закриття провадження у справі про адміністративне правопорушення, або у виправдувальному вирокі суду чи скасуванні незаконного вироку суду та слугує підставою для відшкодування шкоди особі, визнаною невинною.

На практиці дуже часто самообмова ототожнюється з явкою з повинною. При цьому дуже рідко встановлюються конкретні обставини, під впливом яких особа надавала показання про вчинення нею злочину. Як правило, в заявах та скаргах потерпілих чи їх адвокатів до прокуратури чи суду містяться дані щодо насильствених чи інших незаконних дій органів досудового слідства що призвели до вчинення самообмови. Згідно закону, в таких випадках особа має право на відшкодування шкоди, але довести незаконність дій державних органів дуже складно.

При вчиненні добровільної самообмови а потім відмови від неї практичні робітники не звертають уваги на скарги щодо неправомірного арешту або притягнення до кримінальної відповідальності, оскільки розцінюють це за спробу уникнути відповідальності або коли дані покази вдало ґрунтуються в рамках робочої версії. Якщо ж надалі версії не підтверджуються, або суд визнає особу невинною, то відшкодування матеріальної та моральної шкоди вже не відбувається спираючись на обставину, що «особа перешкоджала з'ясуванню істини».

Самообмова, як підстава, що позбавляє особу права на відшкодування шкоди у кримінальному процесі розглядалася у працях дореволюційних вчених: І.Я. Фойницького, П.М. Гусаковського, С.О. Беляєвкіна А також у працях новітнього періоду: С.С. Кузьміна, О.В. Капліної, В.П. Паліюка та інших авторів.

Самообмова являє собою завідомо неправдиві свідчення підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, які вони надали з метою перекопати органи досудового слідства і суд у тому, що саме вони вчинили злочин, хоча насправді його не вчиняли. Іншими словами, самообмова – це зізнання особи у злочині, якого вона не вчиняла або у більш тяжкому злочині, ніж учинила насправді, або взяття на себе всієї провини за злочин, що був вчинений групою осіб, або перебільшення своєї ролі у вчиненні злочину.

Акт вимушеної самообмови відомий ще з часів Соборного Уложення 1649 року, коли зізнання своєї провини обвинуваченим ставало основним доказом його вини. З цією метою 50 із 104 статей глави XXI Уложення містили прямі вказівки щодо застосування катувань з метою зізнання особи у злочині.

У ст.1 німецького закону від 20 травня 1898 року відмовлялось у відшкодуванні шкоди особі, яка своїми діями цілеспрямовано або недбало призвела до того, що її було засуджено[1;с.511-512]. Так, німецькими депутатами Ленцманом та Філіпсом була внесена в парламент пропозиція щодо відмови особі у відшкодуванні шкоди, якщо вона своєю поведінкою викликала кримінальне переслідування. Аналогічна думка просліджувалась тоді в творах багатьох німецьких та французьких письменників [2;с.68-69].

Згідно датського закону від 4 квітня 1887 року залишались без відшкодування особи, які своїми діями сприяли власному затриманню. Та в цьому законі існувала суттєва поправка: «якщо такі дії особи можливо визнати, як такі, що викликані страхом, збентеженням або невинним непорозумінням, то суд може призначити невелике відшкодування, відповідне до умов затримання».[3]

Аналізуючи іноземне законодавство XIX ст., російські вчені відмічали практично у всіх країнах законодавчо закріплену відмову у відшкодуванні шкоди громадянам, що визнані невинуватими по справі, але «самі накликали на себе арешт чи обвинувачення». [4]

В російському дореволюційному законодавстві на особу, що оговорила себе лягала так звана «процесуальна провина», що автоматично позбавляла права

на відшкодування шкоди. На що професор І.Я. Фойницький слушно зауважив: « постановка питання о процесуальній провині виникає з припущення того, що кожний звинувачений повинен сприяти правильному здійсненню правосуддя». Далі він пояснює, що це неодмінно приведе к хибному висновку про те, що кожне притягнення до суду невинного, буде ґрунтуватися на процесуальній провині, начебто він не здійснив достатніх застережних заходів для того, щоб не наводити на себе підозри. [2; с.71]

Щодо законодавства в радянський період, то тільки після прийняття Указу Президії Верховної Ради СРСР і Положення від 18 травня 1981 року «Про відшкодування шкоди, завданої громадянину не законними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду» було внесено Інструкцію від 2 березня 1982 року а потім постанову Пленуму Верховного Суду СРСР від 23 грудня 1988 року, згідно яких самообмова, що стала наслідком застосування до громадянина погроз, насильства та інших незаконних дій, зберігає право реабілітованого на відшкодування шкоди. Позицію законодавства цілком підтримували В.В. Бойцова і Л.В. Бойцова. Підставою, що виключає можливість відшкодування шкоди постраждалій особі, Б.Т. Безлепкін вважав навмисну провокацію в діях правоохоронних органів. Але ця обставина не стосувалась права на поновлення честі. [5]

Погоджуючись з тим, що самообмова позбавляє особу на відшкодування шкоди, О.В. Капліна аргументує необхідність часткового відшкодування, майнової чи моральної шкоди. [6]

На думку С.М. Прокофєвої, необхідним є законодавче закріплення положення про те, що відшкодування шкоди можливе при відсутності намагань особи перешкоджати встановленню істини. Втім Т.А. Алмазова у своєму дослідженні приходить до висновку, що є необхідним виключити самообмову як підставу, що позбавляє особу права на відшкодування шкоди реабілітованій особі. [5]

На сьогодні п.4 ст1176 Цивільного кодексу України відмовляє у відшкодуванні шкоди, що була спричинена у разі навмисних дій потерпілої особи. Згідно закону самообмова особи, що позбавляє права на відшкодування шкоди, повинна бути актом добровільним, завідомо неправдивим, ціль якого заплутати слідство, перешкоджати з'ясуванню істини по справі. Самообмова виражається у показаннях особи, які зафіксовано у протоколі допиту. Але показання підозрюваного неодмінно підлягають перевірці а визнання підозрюваним своєї вини може бути покладено в основу обвинувачення лише при підтвердженні цього визнання сукупністю доказів (ст.73 Кримінально-процесуального кодексу України). Інакше настає відповідальність правоохоронних органів та суду, викликана тим, що прямим обов'язком зазначених органів становить всебічний розгляд усіх обставин справи і не може задовольнятись лише поясненнями затриманого. Також слід зазначити, що не є самообмовою відмова обвинуваченого від дачі показань, та відповідей на питання, або навмисне замовчування про обставини, що виправдовують його. Такі навмисні дії є правом підозрюваної, обвинуваченої особи (стт.43,43-1,142 КПК) і не можуть вважатися такими, що заплутують слідство.

Надалі працівниками правоохоронних органів на практиці дуже часто ототожнюється поняття самообмови з явкою з повинною. А це у корені не вірно. По-перше, вони мають різну юридичну природу. Явка з повинною- це добровільне повідомлення про скоєння злочину, який особа вчинила, чи думала, що вчинила, не маючи на меті перешкоджати чи заплутувати слідство. (ст.96 КПК) По-друге, явка з повинною не може бути підставою для відмови на відшкодування шкоди внаслідок встановлення невинуватості особи у скоєнні злочину.

Кримінально - процесуальне законодавство (ст.22 КПК) забороняє домагатись показань шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів. Як показує практика, найбільш поширені форми фізичного та психологічного насильства при затриманні та допиті: катування, жорстоке поводження, залякування, погрози, шантаж. Перевірка добровільності зізнання у скоєнні злочину (явка з повинною) чи самообмова особи, що настала внаслідок насильства, відбувається у разі заяви до органів прокуратури чи суду. Втім, така перевірка зводиться до допиту працівників міліції, на яких вказує постраждала особа, як на осіб, що застосували до нього насильство. Після того як зазначені працівники правоохоронних органів заперечують навіть можливість таких подій, суддя припиняє своє розслідування. Таким чином робиться висновок про те, що такі показання особи не знайшли свого підтвердження та були лише намаганням ухилитися від відповідальності. При існуванні вагомих доказів, які прямо вказують що до підсудного було застосовано насильство, суд доручає здійснити перевірку відповідних заяв прокурору. Зазвичай таку перевірку здійснює той же підрозділ прокуратури, що й підтримує обвинувачення в суді. Частіш за все така перевірка закінчується відмовою в порушенні кримінальної справи щодо працівників правоохоронних органів. [7] Таким чином незаконно здобуті показання, визнані в подальшому як свідома вольова поведінка невинуватої особи (самообмова) виключають право потерпілого на відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

Що стосується свідчень особи з метою unikнути відповідальності за більш тяжкий злочин, який вона скоїла, то такі показання можливо віднести до таких обставин як «явка з повинною» в обсязі менш тяжкого злочину або показань, які неодмінно перевіряються конкретними тактичними прийомами.

Примушування надати неправдиві свідчення щодо себе, можливо в багатьох інших випадках, перешкоджає з'ясуванню істини не громадянин, а посадова особа, що примушує надавати такі показання. Окрім вище сказаного, слабкі, невірні, неважені люди в умовах ізоляції від навколишнього світу, перебувають в стані розгубованості, переживань, стресу та в силу юридичної недосвідченості, під впливом сокамерників, умовлянь та зневіри у справедливості можуть визнати себе винними у скоєнні злочину якого не вчиняли. В таких випадках самообмова не може позбавляти права на відшкодування шкоди.

В основі правовідносин, що виникають з обов'язку держави відповідати за дії її органів знаходиться інститут відшкодування шкоди, правовий початок якого закладений у кримінальному процесі. Тому відшкодування шкоди особі, завданної незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури та суду неодмінно пов'язано з завданнями, що існують в кримінальному процесі і не повинні бути відокремленими та перенесеними у цивільно-правову сферу.

Визнання незаконними дій правоохоронних органів, щодо особи означає її невинність, а отже повинно наділяти правом на відшкодування завданої цими діями шкоди. Окрема констатація дій особи, визначена як самообмова не може слугувати підставою для відмови у відшкодування шкоди внаслідок незаконних дій у кримінальному процесі, оскільки будь-які свідчення особи не позбавляють правоохоронні органи від обов'язку всебічного розгляду обставин справи. Засудження особи внаслідок самообмови –наслідок неналежного виконання правоохоронними органами, прокуратурою та судом своїх обов'язків. З цього- відмова у відшкодуванні шкоди, внаслідок само- обмови виявляється невідповідною щодо справедливості вимогою. Згідно цього, вважаю правильним виключити само обмову, як підставу, що позбавляє права на відшкодування шкоди у кримінальному процесі.

Література

1. П.И. Люблинский. Свобода личности в уголовном процессе. С.-Пет., Сенатская типография.-1906г.,701с.
2. И.Я. Фойницкий. О вознаграждении невинно к суду уголовному привлекаемых. С.-Пет., Типография правительствующего сената.,1884г.,110с.
3. Н. Лазаревский. Ответственность за убытки, причиненные должностными лицами». Догматическое исследование. С.-Пет. Тип.Спб «Слово».-1905г., С.511-513
4. П.И. Люблинский. Указ.раб.,С.648-649.
5. Т.А. Алмазова. Возмещение ущерба, причиненного незаконными действиями органов дознания, предварительного следствия, прокуратуры и суда. Дисс.к-та юрид.наук.- М.,2001.С.94-97
6. О.В. Каплина. Проблеми реабілітації у кримінальному процесі України: Автореферат дисертації канд.наук.- Х.,1998.-С.11
7. А. Бущенко, М. Мінаєв, М. Романов. Проти катувань. Українське законодавство та практика в світлі стандартів КПК.- Х.,2007. –С.24.

ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

*Кваша Валерія Михайлівна,
студентка 4-го курсу юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

Головним обов'язком діяльності держави є забезпечення прав і свобод людини, у тому числі дітей, серед яких є право на безпечне дитинство при достатньому життєвому рівні, право на опіку та піклування, виховання з боку батьків, або осіб, що їх замінюють, охорону здоров'я та лікування, відпочинок, доступ до безоплатної повної загальної середньої освіти, право на справедливий судовий розгляд із забезпеченням права на захист на всіх стадіях кримінального процесу та цивільних прав.

Проблема зі станом злочинності серед підлітків, що існує сьогодні в Україні, кризові явища у соціальній та економічних сферах зумовлюють необхідність посилення соціального захисту дітей, визначення пріоритетних напрямів у цій важливій роботі, одним з яких є увага до дітей, які перебувають у конфлікті із законом.

Сучасне життя вимагає від держави запровадження нової більш прогресивної системи соціальної реабілітації дітей, які вчинили злочин, оскільки неповнолітні правопорушники можуть бути резервом злочинності у майбутньому.

Міжнародна і вітчизняна практика свідчить, що запровадження ювенальної юстиції є важливим чинником позитивного впливу на суспільство.

Ювенальна юстиція – це система правосуддя стосовно неповнолітніх громадян віком до 18 років, центральним елементом якого є суд у справах неповнолітніх.

Намагання захистити дітей (особливо молодшого віку) від кримінального покарання є стійкою специфічною рисою ювенальної юстиції.

Уже в пам'ятці римського права - Законах XII таблиць - з'явився термін «пом'якшення покарань». У процесі розвитку системи здійснення судочинства щодо